

Міністерство освіти та науки України

- Кафедра історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- Кафедра історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України

**Збірка наукових праць
(за матеріалами конференції 14-15 березня 2024 року)
м. Одеса**

«Історична, краєзнавча та літературна Одещина»

Електронне наукове видання

**Кафедра історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

**Кафедра історії України та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова**

**Кафедра історії України Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка**

**за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного
Причорномор'я Інституту археології НАН України**

**ІСТОРИЧНА, КРАЄЗНАВЧА ТА ЛІТЕРАТУРНА
ОДЕЩИНА**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2024

УДК 94(477):(06)

У

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 22 від квітня 2024 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № ... від2024 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*

PhD Герасименко В. В. (Одеса) – *відповідальний секретар*

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Брюяко І. В. (Одеса)

Історична, краєзнавча та літературна Одещина: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2024. 151 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються історії Одещини та прилеглих українських територій. До неї увійшли публікації молодих дослідників, переважно з Одеси та Полтави, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 14-15 березня 2024 р. у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Бачинська О. А.

д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПВДНІ УКРАЇНИ: ОДЕСЬКИЙ
ДОСВІД 1920-х РОКІВ

Солодка Марія, Савченко Віктор.....123

МАЛОВІДОМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЮ
ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА

Супруненко Руслан, Бабенко Людмила.....129

СТОРИЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ НА ПВДНІ
УКРАЇНИ: ПОГЛЯД ГАЗЕТ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Сусліков Віктор, Коваль Геннадій.....135

АНТИЧНИЙ ТА ВАРВАРСЬКІЙ СВІТИ: ЗОНА КОНТАКТІВ НА
ПВДЕННОМУ ЗАХОДІ УКРАЇНИ I – IV ст. н. е.

Шмушкович Михайло, Бруяко Ігор.....143

ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНА-ДОВКІЛЛЯ У
ПІВНІЧНОПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ НАПРИКІНЦІ
ПЛЕЙЦЕСТОНУ – НА ПОЧАТКУ ГОЛОЦЕНУ

Ягунова Анастасія, Сєкєрська Олена.....147

Солодка М. В.

аспірантка 1 року навчання спеціальності
032 Історія та археологія
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

Савченко В. А.

д. і.н., професор кафедри історії України
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

УДК 94 (477.83)"1923/1929"

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: ОДЕСЬКИЙ ДОСВІД 1920-х РОКІВ

Тези висвітлюють особливості українізації на Півдні України, культурні аспекти в процесі українізації міста Одеси. Аналізуються вплив театру, літератури та журналістики на формування української ідентичності в контексті багатонаціонального середовища міста. Робота висвітлює соціокультурні трансформації, що відбувалися в Одесі в 1920-х рр., а також розглядає взаємодію інших культурних впливів на українізаційні процеси у місті.

Ключові слова: українізація, Південна Україна, Одеса, театр, література, ідентичність.

Українізація – це процес, який сприяє розвитку та підтримці української мови, культури та ідентичності, був важливим фактором формування національної свідомості. Дослідження особливостей українізації на Півдні України, зокрема в контексті одеського досвіду 1920-х рр., привертає увагу не лише як історичний аспект, а й як вагомий елемент розуміння сучасної динаміки багатонаціонального суспільства.

Південні регіони України стали ареною для унікальних експериментів у впровадженні політики українізації під час СРСР.

Зіткнення різних культурних, мовних та ідентичних поглядів у цьому регіоні надали унікальний контекст для вивчення, як українізаційні заходи впливали на місцеве населення та його сприйняття владної політики.

Актуальність тез полягає в тому, щоб розкрити особливості українізації на Півдні України, враховуючи вплив цього процесу на формування культурної ідентичності регіону. Фіксація цього періоду може суттєво вплинути на розуміння механізмів взаємодії між державною політикою та суспільством, а також сприяти аналізу впливу подій минулого на сучасний контекст національної інтеграції та розбудови держави.

Дослідження має на меті аналізувати історичний контекст та вплив українізаційних стратегій на культурний та мовний ландшафт Одеси у період 1920-х рр. Основна увага приділяється реакції суспільства на проведені заходи, включаючи формування нових ідентичностей та їх взаємодію з культурними течіями.

Аналіз проблем і викликів, з якими зіткнулася українізація в освітніх установах, включаючи небажання частини викладачів переходити на українську мову та проведення іспитів українською, відкриває важливу особливість конфліктів ідентичності на півні України що буди притаманні цьому періоду. Ця протидія був частково зумовлена історичним домінуванням російської мови та російської культури в освітніх установах Одеси до 1917 р. Частина викладачів, вихованих і навчених в традиціях русифікації, вважали українську мову менш значущою або навіть чужою для культурного та наукового дискурсу.

Іван Майстренко описав свій перебіг життя в Одесі і відзначив, що південь прийняв українізацію і підлаштовувався до нових реалій: «Майже всі співробітники одеських Известий залишилися в українізованій газеті на своїх посадах. Ще й перед моїм приїздом до Одеси вони вже підучили українську мову і писали нею, часом калічачи її» [1, с. 232].

Процес українізації в Одеському політехнічному інституті був неоднозначним. Це відображено у відповідній записці ДПУ щодо стану Одеського політехнічного інституту за період 1928 - 1929 рр.: «Антиукраїнські настрої в ОПІ мають достатньо значне розповсюдження. Професура, нерідко підкреслено, несерйозно

ставиться до справи українізації. У багатьох випадках відмічалось навмисне викривлення викладу лекцій українською мовою, посилаючись на труднощі при оволодінні нею... Наприклад, інженер Добровольський почав читати лекцію українською мовою у вигляді «жарту», нагромадив у безладі декілька фраз і заявив аудиторії: «ось це як вони вимагають українською», «а ось зараз буде по-людськи», – після чого став читати російською мовою» [2, с. 25].

У відповідь на виклик нехтування українською мовою, українська культурна політика того часу розробила ряд заходів для сприяння українізації, в тому числі через освіту та засоби масової інформації. Проблема вимагала глибшого розуміння і взаємоповаги між різними культурними групами. Важливим аспектом стало також необхідність підтримки цінності української мови та культури серед самих мешканців Одеси. Також варто зазначити, що тогочасне суспільство було мультинаціональне і це теж впливало на процеси українізації, так як інші етнічні меншини (євреї, поляки, німці та інші) отримували освіту своїми рідними мовами.

Іншим важливим аспектом була необхідність адаптації освітніх програм та методик, щоб зробити їх більш доступними та привабливими для широкого кола учнів та студентів. Це привело до перекладу підручників, розвитку україномовних навчальних матеріалів та підготовці викладачів до роботи в новому лінгвістичному середовищі.

Студенти-українці становили значну частину студентських громад у вищих навчальних закладах Одеси. Більшість з них позитивно реагувала на українізаційні заходи. Одночасно, представники ДПУ відзначали у своїх зведеннях до партійних інстанцій, що «...значна частина студентів-українців розмовляє російською, щоб їх не вважали петлюрівцями» [2, с. 25].

Розгляд специфіки процесів українізації в Одесі та південних регіонах УСРР, з огляду на їхню унікальну культурну і етнічну різноманітність, відкриває нові перспективи для розуміння цього складного історичного процесу. Південь України, завдяки своєму географічному розташуванню та історичному розвитку, відрізнявся значною культурною та етнічною палітрою,

що включала українців, росіян, болгар, греків, євреїв та інші народності.

Ця різноманітність ставила певні виклики в процесі українізації, адже цей процес мав враховувати потреби та ідентичності різних груп. З одного боку, українізація вимагала зміцнення національної свідомості серед українців, з іншого – необхідно було зберегти та розвивати культурне розмаїття регіону. Важливим аспектом було питання мови, як ключового елемента національної ідентичності. Українська мова мала стати не лише символом національного відродження, але й засобом інтеграції різних культурних груп.

У цілому, українізація на Півдні України була процесом, що потребував балансу між національною ідентичністю та культурним розмаїттям, вимагаючи від учасників розуміння та взаємоповаги.

Дослідження ролі театру та літератури в Одесі в процесі українізації, з акцентом на те, як ці культурні сфери сприяли розвитку української ідентичності в місті, відкриває нові горизонти в розумінні культурних змін у цей період. Культурні інституції (театри, газети, журнали, гуртки) відігравали ключову роль у формуванні суспільної думки та національної свідомості, особливо в контексті українізації.

До виникнення та функціонування Київської кінофабрики в УСРР, ключову роль в галузі кіно відігравала Одеська кінофабрика. Там працювали визначні режисери, сценаристи, художники та письменники 1920-х рр., які формували нову українську культуру. серед них були Л. Курбас, О. Довженко, М. Бажан, М. Семенко, Ю. Яновський та інші. Про активність кінематографа в Одесі свідчать багато журналів, зокрема «Кіно» [3]. Можна визначити, що українізація підтримувалась на Півдні України в певних колах художньої інтелігенції.

Стан театру в Одесі відображав складні трансформації, що відбувалися у суспільстві та культурній сфері під час періоду українізації. Незважаючи на те, що Одеса була містом з різноманітною культурною спадщиною і багатонаціональним складом населення, українська культурна ідентичність намагалась зайняти домінуючі позиції, що знаходило відображення в театрі.

Водночас, існувала напруга між українськими та іншими культурними впливами, що проявлялася в спробах адаптації українських елементів до місцевого контексту.

Театри, пропонуючи вистави українською мовою, вносили значний вклад у популяризацію української культури та мови серед широкого загалу. Це було важливо не тільки для зміцнення національної ідентичності, але й для розвитку українського мистецтва та літератури.

Література того часу відігравала особливо важливу роль, оскільки письменники та поети через свої твори висвітлювали різні аспекти українського життя, історії та культури, що сприяло формуванню національної свідомості.

Літературні культурні інституції намагались стати важливими центрами для поширення української мови та культури, що, у свою чергу, сприяло інтеграції різних етнічних груп міста в єдиний культурний простір. Таким чином, культурні інституції в Одесі не тільки відображали процес українізації, але й активно сприяли його реалізації, формуючи нову, багатогранну культурну ідентичність міста.

Українізація Одеси та інших південних регіонів України 1920-х рр. значно вплинула на формування його ідентичності. Цей процес, який не був одномірним чи лінійним, створив виклики і можливості, сприяючи формуванню зрілої та багатогранної культурної ідентичності українців.

Українізація в Одесі не лише відображала національне прагнення до самовизначення, але й розкрила двері для широкого визнання та поваги до культурної різноманітності. Це був період, коли культурні інституції, такі як театри, кіно, література та журналістика, відігравали ключову роль у поширенні української мови та культури, при цьому зберігаючи та вшановуючи місцеві традиції та особливості.

Процес українізації сприяв також соціальному розвитку Одеси, формуючи нову громадянську ідентичність з різноманітними етнічними та культурними компонентами. Це був час, коли місто не лише зазнавало змін у мовному та культурному ландшафті, але й активно визначало новий спосіб самовираження та самопізнання.

У загальному контексті української культури, українізація Одеси 1920-х рр. може розглядатися як важливий момент у формуванні сучасної української нації, яка пишається своєю історією, культурою та різноманітністю.

Список використаних джерел

1. Майстренко І. Історія мого покоління (спогади учасника революційних подій в Україні). Едмонтон, 1985. С. 416. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/870/file.pdf> .
2. Мануїлова К. В. Рефлексії одеських освітян євреїв, росіян та українців на політику українізації у 1920-х–1930-х рр. *Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 5. С. 23-27. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72038/3-Manu%D1%96lova.pdf?sequence=1> .
3. Кіно (1925-1933): систематичний покажчик змісту журналу / авт.-упоряд.: Н. Казакова, Р. Росляк. Київ, 2011. 256 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00004597 .